

Oponentský posudek diplomové práce Kateřiny Heřmanské
Instrukcí aneb Krátké naučení hospodáři mladému Šimona Lomnického z Budče (edice a literárně historický rozbor)

Kateřina Heřmanská si jako předmět své diplomové práce vybrala rozbor a edici veršovaného mravoučného textu Šimona Lomnického z Budče *Instrukcí aneb Krátké naučení hospodáři mladému*. Tato volba si zaslouží uznání hned z několika důvodů: Jednak se autorka rozhodla zabývat autorem, který měl v dějinách české literatury dlouhodobě spíše špatnou pověst, a pokusit se na příkladě editovaného díla ověřit, zda je tato pověst zasloužená, jednak se rozhodla zkoumané dílo edičně zpracovat a zpřístupnit dalším zájemcům, což je práce o to náročnější (jak časově, tak odborně), oč je nevděčnější a méně oceňovaná. Edice středně českých textů jsou navíc problematické už proto, že se přesná ediční pravidla stále ještě ustalují a vedou se o ně spory, jde tedy o úkol nelehký i pro zkušeného badatele.

Bohužel, předložená práce ani zdaleka neodpovídá očekáváním, která vzbuzuje, a to ani po stránce obsahové, ani formální.

Po obsahové stránce přináší úvodní literněhistorická studie metodicky i faktograficky jen málo nového. Její první část je v zásadě jen apologie autora a jeho díla, opírající se však téměř výhradně o fakta známá ze sekundární literatury a v mnoha ohledech jí i metodologicky a formulačně podléhající. Svou interpretaci Lomnického díla autorka např. staví na naivním psychologizování, pokračujícím v tradici ztotožňování autora a díla, kterou ona sama (oprávněně) kritizuje (např. *Příklon k mravoučným spisům souvisí také s Lomnického duševním stavem beznaděje a chiliasmu*, s. 25; *Pesimismus a beznaděj přivádí autora k výzvám k pokání a příklonění se k Bohu*, s. 26). S terminologií a soudy vypsány ze sekundární literatury zachází značně volně, což někdy vede až k úsměvným tvrzením, např. když Všehrdův spis *O práviech, o súdiech i o dskách země české devatedy* (!) v zásadě prohlašuje za mravoučný spis a knížku lidového čtení, v níž se projevuje *[s]pojení výchovné a vzdělávatelné tendence s dějovostí* (s. 24). Podobně tvrzení, že *Kupidova střela ... byla primárně určena prostému lidu a těšila se velké popularitě*, opatřené poznámkou pod čarou, že byl Lomnický za tento spis *odměněn císařem Rudolfem II. udělením erbu šlechtického titulu* (s. 25), působí nechtěně komicky, neboť sugeruje představu, že císař je představitelem prostého lidu.

Místy autorka interpretuje analyzovaný text poněkud prvoplánově. Např. tvrdí, že editovaná kniha je *založena na adaptacích věroučně osvědčených a nezávadných pramenů, což Lomnický např. Instrukcí směle přiznává: „neb mezi obecné věci, / které k hospodářství svědčí. / Přiložil jsem též podstatně, / k navedení mravův platně. / O kterýchž mudrci psali / a sobě jich příklad dali.“* (s. 26). Tato pasáž ale neznamena přiznání se k práci s nějakou konkrétní předlohou či předlohami, ale jde o obvyklý topos dodávání důvěryhodnosti svému dílu odvoláváním se na všeobecně uznávanou autoritu, který mohl užít i autor, jenž žádnou bezprostřední předlohu neměl. Poměrně překvapivé je dále např. autorčino vymezení žánru traktátu (*Na rozdíl od předchozích naučení zde postupuje zcela v modu žánru traktátu, tedy od jednoduchého ke složitému, od konkrétního k abstraktnímu a všeobecně platnému*, s. 26), zde bych se autorky ráda zeptala, odkud tuto definici (?) traktátu čerpá a zda ji považuje za vyhovující (nemohli bychom podle ní považovat většinu učebnic za traktáty?). Za poměrně originální a přínosné však v této části můžeme považovat kapitoly věnované srovnání editovaného díla a jeho předlohy, příp. dalších děl obdobného charakteru.

Z kompozičního hlediska je poněkud matoucí kapitola 6, která je jednak dost překvapivě řazena mezi ediční poznámku a text edice a jednak se podle svého nadpisu má týkat jazyka díla, ve skutečnosti ale částečně opakuje a příp. rozvádí to, co už bylo řečeno v ediční poznámce o vydáních textu a materiální a grafické podobě editovaného vydání; zdá se, že tyto kapitoly vznikaly v různé době a nebyly následně dostatečně provázány. Rozbor grafiky zde podaný a následný popis hláskosloví a morfologie jsou ale až na drobnější nepřesnosti (např. *-í* v nom. pl. mask. lze vysvětlit i přejetím od mužských *i*-kmenů, *-l* v *l*-ovém přičestí mohlo být vyslovováno i neslabičně, čili jeho odsunutí nemuselo zmenšit počet slabik apod.) poměrně podrobné, systematické a přínosné, ruší v nich především překlepy a grafická nesoustavnost (příklady jsou někdy transkribovány, někdy transliterovány, např. *yabka* 213, *nětco* 54, v *plášci*, s. 48) a také poněkud překvapivě oddělené grafiky a pravopisu (do něž je ale zahrnuta samohlásková kvantita). Ne zcela šťastné je dále zařazení výběrového slovníčku před závěr, tedy odděleně od edice i od ediční poznámky.

Práce se dále potýká s formulačními těžkostmi: Zejména v úvodní literárněhistorické studii autorka poměrně často formulačně podléhá jazyku starší sekundární literatury, s níž pracuje (*Muž sám má také příkladem své ženě jíti*, s. 32; *to však Pražák shledává lichým*, s. 21 apod.). Na druhou stranu nezřídka používá slova nebo formulace velmi nepřesným, až zavádějícím způsobem: např. nerozlišuje mezi přepisem a edicí díla (Krameriovy edice Lomnického spisů nazývá *přepisy jeho děl z této doby*, s. 19), nevhodně užívá slovo *kontroverze* (*Dále se také zabývá specifičností a kontroverzí osoby autor*, Anotace), zaměňuje slovo *naopak* za *na rozdíl* (*Moudrost naopak od lakomství se rozvíjí již odmlada*, s. 31), nerozlišuje mezi obsahovou závislostí a doslovným opisem (*Důkaz o častém doslovném opisu předlohy nalezneme hned zde, porovnáme-li začátek pasáž O majetku: „Voheň zlata zkušeuje a zlato člověka. Neniedostatečnějšiehoduovodu, jaký člověk jest, než kadyž chudý jsa, zbožie nabude.“ ... s oddílem O bohatství z chudoby: „Promluvila usta svatá, / že oheň skušeuje zlata. / A zlato člověka zase, / v každém věku, v každém čase...“*, s. 29).

Po formální stránce ruší ve čtení větší než obvyklé množství překlepů a formálních opomenutí (velmi často chybějí nebo přebývají mezery, interpunkce apod.), přičemž v některých případech je výsledek spíše komický (*nehodná ředit se mezi humanistické učence*, s. 15), jindy ale podstatně ztěžuje pochopení textu. V některých případech je také těžké rozlišit, zda jde o chybu v syntaxi, nebo překlep či nepozornost při finální formulaci textu (*Josef Dobrovský vyzdvihuje jeho básně nad prosou*, s. 22; *Šťastná léta zcela skončilo*, s. 16; *Poměrně populárním se stala Řeči a naučení hlubokých mudrcuov*, s. 24; *do svého druhého spisku Postní zvyk, vysvětlující princip půstu a zároveň kritisující obžerství*, s. 25; *První tematický okruh se soustředí na problematiku hospodaření s penězi a majetkem a také o držení čeládky a jejich stravě*, s. 29; *Grafém „g“ nahrazujeme ve všech případech na „j“ kromě slov přejatých z německého jazykápůvodu*, s. 38 atd.). Některé pasáže tak kvůli překlepům a neobratným formulacím téměř nebo zcela ztrácejí smysl (v kapitole *O zlém narození, částečně vycházející z Českových Řeči a naučení, kritisuje hanlivého výrazu, označující člověka nemanželského původu*, s. 35; *Ačkoliv jde v podstatě o monolog autorům, častým oslovováním čtenáře je zapojen do textu také*, s. 27; *Proti ní měšci stojí za svým*, s. 29; *Pranířování rozmařilost a plýtvání penězi Lomnický činí i skrze šatstvo, častého využívání lékaře*, s. 32). Celkový dojem z práce dále zhoršují formulační neobratnosti, např. opakování slov nebo slovních spojení v bezprostřední blízkosti (*Vedle latinských spisů jsou to především překlady z latinských spisů*, s. 24; *U velkých písmen, užitých ve větší míře než v současné češtině, zachováváme jejich užití u vlastních jmen*, s. 39) a anakoluty (např. *Porák shledává, že spřežku „zi“ či samotné „z“ ve významu „ž“ využívají spíše „venkovské“ tiskárny a jsou v textu spíše ojedinělé*, s. 45; *Grafická podoba dlouhého vokálu „ú“ se v 16. stolení (!) vlivem*

monoftongisace diftongu „uo“, vzniknuvšího z původního dlouhého vokálu „o“, převažuje grafém „ů“, s. 47).

Po pravopisné stránce trpí práce jistou rozkolísaností a idiosynkratičností: Na jednu stranu autorka (v rozporu s kodifikací) důsledně používá zastaralé pravopisné podoby některých přejatých slov (*analysuje, kontroversní, posice, krise...*), na druhou stranu ale mluví v textu o *Časopisu Muzea království českého*, a to i při citaci článků z 19. stol. V rozporu s kodifikací je také důsledné užívání podoby *transkribce*. Tiskaře zkoumaného tisku autorka střídavě jmenuje *Nygrýn* (s. 37) a *Nigrín* (s. 43) apod.

Podivné je dále řazení seznamu použité literatury (po Voitovi následuje Flajšhans) i podoba některých odkazů (zejména způsob citování elektronických zdrojů). Ani klíčová slova a abstrakt práce nejsou formulovány šťastně: výběr klíčových slov je poměrně zvláštní (není mi jasná např. motivace zařazení slova *žebrák*, když *Chodeček* ani přídomek z *Budče* zařazeny nejsou), anglická verze obojího vyznívá spíše jako parodie, místy nesrozumitelná, místy dávající jiný než předpokládaný smysl, ať už kvůli překlepům nebo pravopisným či formulačním chybám (*begger, language specialities, beggening, themes of an another same genre books, My work includes the correction of grammar, syntactic and ortographic errors, some of them need special decision, which has no influence on the uniqueness of the middle czech language*).

Ani ediční a transkripční poznámka nespĺňuje zcela očekávání čtenáře. Problematický je zejména její začátek, který je formulován poměrně neurčitě a rozhodně nepřináší všechny informace, které bychom od vědecké edice očekávali. Nejasná je už samotná identifikace editovaného tisku: autorka nejen že neuvádí signaturu užitého výtisku (což vzhledem k časté neidentičnosti jednotlivých exemplářů starých tisků přiřazovaných k témuž vydání považují za nutné; užitě staré tisky neuvádí navíc ani v seznamu pramenů!), ale dokonce ani číslo Knihopisu. To je škoda zejména proto, že odkazem na Knihopis by si mohla ušetřit snahu o popis editovaného tisku, jejíž výsledek je poměrně amatérský a značně nepřesný, až matoucí (v rozporu s tvrzením autorky český text není tištěn frakturou, ale švabachem, hlavní text nemá 245, ale 246 stran, není tištěn na osmerkovém papíře, ale v osmerkovém formátu apod.). Nahlédnutím do Knihopisu by autorka dále mohla např. zjistit, že nemusí pro nepaginované strany zavádět vlastní paginaci (k přesné lokalizaci textu těžko použitelnou, neboť neuvedenou v žádném z exemplářů), ale že může snadno a jednoznačně odkazovat pomocí signatur (jichž si v následující kapitole o jazyce díla sice všimla, ale nepoužívá je a nazývá je nepřesně *paginace uprostřed spodní části*, s. 44). Část chybějících informací o editovaném tisku je sice (poněkud neústrojně, částečně se zbytečným opakováním textu totožného s předchozí kapitolou) doplněna na začátku kapitoly o jazyce díla, i zde však odkaz na Knihopis i identifikace užitých exemplářů chybějí. Autorka také nerozlišuje mezi verzí textu díla a vydáním (tisky z ro. 1597 a 1688 nelze označit za totéž vydání, byť by měly v podstatě totožný text!).

Z jazykovědného hlediska je velice problematické to, že autorka nerozlišuje mezi jazykem a grafickým záznamem jazyka (*V díle se setkáváme s jazykem, respektive typickým tiskařským usem, konce 16. století, který kombinuje diakritický a spřežkový pravopis*, s. 37; *V jazyce proběhlo již mnoho hláskových i gramatických změn oproti staré češtině ... Základní úpravy spočívali (!) především v úpravě grafiky, interpunkce a kvantity*, s. 37/38, grafika textu je rozebírána v rámci kapitoly 6, která má podle nadpisu pojednávat o jazyce díla apod.). U tabulky na s. 44 mi není jasné, proč je proškrtnuta kolonka pro velké Ť, ačkoli se v editovaném textu vyskytuje (např. *Obžerstwij to gest hnis Těla*). Samotné ediční zásady jsou

však popsány poměrně systematicky a podrobně (až na chybějící seznam emendací), byť ani ony nejsou prosty drobnějších terminologických nepřesností nebo nejasností (*Oddělujeme však případné kondicionálové tvary pomocného slovesa býti od sloves i od spojek s výjimkou tvaru kdyby a jejich odvozenin ve významu podmínkovém*, s. 40; *Měkčnost samohlásek vždy respektujeme a neupravujeme (pekně, povest)*, s. 41) a opět velkého množství překlepů (někdy měnících smysl textu: *Podobně jako u „ž“ text využívá spřežku „ti“ / „do“ pro vyjádření palatál „t“, „d“*, s. 45). Musím přiznat, že jsem nepochopila větu *Písmeno „y“ především po c, z, s je užito v rámci celého textu v pozicích s náležitou krátkostí i délkou vokálu, proto nemůžeme přesně rekonstruovat, v jakém případě šlo o krátký a v jakém o dlouhý vokál, opravujeme daná slova podle současného usu* (s. 43) – interpretovala bych ji tak, že tisk používá pouze krátké y, tomu však odporuje transliterace v příloze.

I kdyby snad bylo možno všechny jmenované nedostatky s ohledem na náročnost práce odpustit, není možné pominout způsob, jakým se autorka vyrovnala s hlavním úkolem své práce, tedy vytvořením edice zkoumaného textu. Neúměrné množství chyb v prepisech citovaných raněnovověkých textů se objevuje už v úvodní studii, a to někdy až do té míry, že se text stává nesrozumitelným, např. *„Když se k světu tak i tiehneš, / tehdy to chci récijisté: / přijma ctné manželswočisté, / přebyvajž v něm bez omyla, / jakž by wa duše viac byla / skrze to věčnerja dosti*, s. 34. Podobně už v úvodní studii nacházíme i hrubá zkomolení v latině, prozrazující naprosté neporozumění: např. titul *Rosarium sermonum praedicabilium ad faciliorem predicantium comonditatem novissime compilatum* je přepsán jako *Rosarium sermonum praedieabilium ad facilio remcomondita temnovissime compilatum* (s. 25). Tímto způsobem bohužel autorka pokračuje i dále, v edici samotné. Nemá smysl zde vypočítávat ani příklady překlepů a chyb v transkripci, je jich příliš mnoho. Formální nedostatky a nepřesnosti v přepisu jsou ve vlastním odborném textu sice rušivé, nepřekročí-li však určitou mez, jsou do jisté míry odpustitelné, neboť důraz je na obsahovou stránku textu. V edici je tomu ale jinak: zpřístupňovaný text musí být i po formální stránce připraven s největší možnou mírou pečlivosti, protože jinak dostává čtenář do ruky jeho zcela zkreslenou podobu a edice se stává nepoužitelnou.

Celkově je třeba konstatovat, že diplomová práce Kateřiny Heřmanské si sice vytkla zajímavé, náročné a přínosné téma, její výsledná podoba je však velmi poznamenána jak spěchem, nepozorností a jistou povrchností, tak patrně i nedostatečnou komunikací se školitelem a příp. i dalšími odborníky, kteří by mohli autorce, pokud by je požádala o radu, ušetřit mnohé nepříjemné omyly a nepřesnosti. Počet formálních i obsahových nedostatků přesahuje mez tolerovatelnou nejen u diplomové práce, ale dokonce i u práce bakalářské, kdy student s vědeckou prací teprve začíná. Z toho důvodu nemohu předloženou práci v současné podobě doporučit jako podklad k obhajobě.

Ve Vídni, 25. 1. 2016

Mgr. Alena A. Fidlerová, Ph.D.